

Osmanly hanedany hakykatdanam gaýylardanmy?

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Osmanly hanedany hakykatdanam gaýylardanmy? OSMANLY HANEDANY HAKYKATDANAM GAÝYLARDANMY?

«Direliş. ÄRT0GRUL» teleserialy diñe bir ekranlaşdyrylan ýurdunda däl, eýsem türki dilli respublikalaryň taryh söýjileriniň we kino muşdaklarynyň arasynda türkmen taryhyna bolan uly gyzyklanmany döretdi.

Dört ýyllap dowam eden bu teleserial tamamlananoň, onuň dowamy hökmünde ekranlaşdyryljak «Gurulyş. OSMAN» teleserialyna häzirden sabyrszyljak bilen garaşylýar. Ýakynda Türkîyäniň «ATV» teleýaýlymynda «Gurulyş. Osmanyň» başlanjakdygy habar berildi. Osman Gazy Türkmeniň rolunda «Ajaýyp asyr» («Muhteşem Yüzyıl») taryhy teleserialynda hem Baly beg Türkmeniň roluny ussatlyk bilen oýnan meşhur aktýor Burak Özciwit çykyş eder.

Teleserial baradaky pikirleri bir gapdala goýalyň. Türk teleýaýylaryna yzygiderli tomaşa edýänler gowy bilyändir: eger üns berýän bolsaňyz, Türkîye Respublikasynyň Prezident tugrasynda taryhda döredilen 16 beýik türk(men) döwletini aňladýan 16 sany ýyldyz ýerleşdirilendir. Taryhda döredilen 70-den gowrak (hatda, taryhçylaryň soňky maglumatlaryna salglylansak, 100-den agdyk) döwlet döreden Türkmeniň we türki halklaryň taryhy näme üçin 16 döwlet diýip alynandygynyň düşňüsizligini hasaba almamyzda-da, tigrada asla Türkmen däl Samanylar dinastiýasynyň (pars-täjik hanedanlygy) alnyp, Osmanlylara garanda Türkmençiliği has gowy saklan Sefewi Türkmen döwletiniň näme sebäpli 16 ýyldyza girizilmändigine düşünmek kyn... Megerem, bu osmanlylaryň alawy-gyzylbaş konfliktinden gözbaş alyp gaýdýandyr?.. Taryh öz almak üçin däl-de, ybrat almak üçin öwrenilmelidir we öwredilmelidir. Eger taryhy konfliklere garap, geçmişden öýkelemeli bolsa,

gyzylbaşlardan iň köp sütemi häzirki Türkmenistanyň çäginde alty-ýedi asyrlap dagynyk halda ýaşan türkmen taýpalary görüpdi. Türkler Teýmirleňi türkmenler we özbekler bilen birlikde özleriniň ortalyk buýsanjy hasap edýän bolsalar, edil Sefewiler döwletini berkarar eden Ysmaýyl Hataýy Türkmen hem biziň ortalyk buýsanjymyz hasaplanmalydyr. Elbetde, bu onuň eden syýasy jenaýatlarynyň we sünnilere garşıy eden gabahatlyklarynyň üstüni örtmek manysyna gelmeýär. Öz gezeginde Osmanly soltany Ýowuz Selim hem alawy türkmenleri ýanamakda Ysmaýyl Hataýynyň sünnilere eden zulmundan birjigem pes durmandy. Taryhçy Zeýnel Joşar Ýowuz Selimiň döwründe kyrk müñden gowrak alawy türkmeniň öldürilendigini ýazýar. Bu mezhep dawasyna degişli gürrüň we bu dawa türkmen halkyna agzalalykdan başga zat getirmändi. Muňa şu nukdaýnazardan seretmek we ybrat almak gerek.

Aşakda Osmanly dinastiýasynyň gaýylardan däl-de cepnilerdendigini subut etmäge çalysýan alawy türkmen alymlarynyň käbir orta atan pikirlerini dykgatyňza ýetirdik. Elbetde, Osmanlylarynyň gaýylardandygyny subut edýän maglumatlarynyň hem ýeterlik bardygyny ýatdan çykaryp bolmaz. Ýöne biz bu makalanyň çäginde alawy türkmen alymlarynyň pikirlerini başga çaklamalar bilen garşıylaşdyrmazdan bermegi makul bildik. Geljekki makalalarymyzda Osmanlynyň gaýylardandygyny subut edýän delilleri hem mümkün boldugyndan dykgatyňza ýetireris.

Taryh barada söz açylanda bir zady unudýarys: Aslynda taryhda gurlan türki döwletleriň ählisini türkmenler guran, olary ýikanlaram ýene türkmenler. Ýagny gurýanam türkmen, ýykýanam... Diňe yslam taryhyndan bärki döwüri alanymyzda-da Garahanlylar, Gaznawylar, Seljuklylar, Horezmşalar, Garagoýunlylar, Akgoýunlylar Teýmirliler, Altyn Orda, Osmanlylar, Sefewiler, Bahadyrlylar, Owşarlar, Gajarlar... ýaly birnäçe türkmen döwleti güýç birikdirip, daşarky duşmanlara garşıy göreşmegiň deregine, biri-birini ýykyp döredi, biri-birine garşıy göreşdi. Bu gynandyryjy aky hakykat şu günki gün olaryň birini söýüp, birini ýigrenmeklige bahana döretmeýär. Bu taryh biziň taryhymyz, ajisy-da biziňki, süýjüsü-de. Biz taryhdan sapak

almaly, taryhda bolan ýalňyşlyklaryň, agzalalyklaryň gaýtalanmazlygy üçin, tarapgöýçüliksiz we taryhy iň dogry şekilde nesillerimiziň aýyna guýmaly, bar ünsümizi ýaşlary merdana ata-babalarymyzyň ruhunda terbiýelemäge bermeli.

Osmanlylar gaýy-da bolsa, garagecili-de bolsa, cepni-de bolsa öz türkmenimiz, olar biziň buýsanjymyz! Osmanlylar türkmen taryhynyň iň buýsançly sahypalaryny altın harplar bilen ýazdylar. Şol sanda Ysmaýyl Hataýy-da türkmen, Teýmirleňem türkmen. Gyzylbaşlar bilen taryhda duşmançlykly pozisiýada bolduk diýip, edermen Hataýyny parslara – şäýlara berjek aladamyz ýok, zalym hökümdar bolupdyr diýibem Teýmirleňi saýrylaşdyryp bilmeris.

* * *

Osmanly hanedanynyň gaýy boýundan gelip çykandygy baradaky pikir gutarnykly subut edilen pikir däldir.

«Oguznamada» türkmenleriň nesilbaşy atasynyň Oguz handygy aýdylýar. Oguz hanyň alty ogly bolupdyr. Olar: Gün han, Aý han, Ýyldyz han, Gök han, Dag han, Deñiz han. Oguz hanyň iň uly ogly Gün han. Gün hanyň ogly bolsa Gaýy han. «Oguznama» görä hanlyk Oguz handan soň Gün hanyň hakydyr we ondan soň ähli türki taýpalara hökümdarlyk etmek hukugy Gün hanyň ogly Gaýy hana degişli. Osmanly hanedany-da, ynha, şol Gaýy handan gelýär. Bu şejeräni Osmanly soltany Myrat II-niň döwründe 1440-njy ýyllarda taryhçy Ýazyjyzada orta atypdyr.

Ýazyjyzadanyň aýtmagyna görä, Osman Gazynyň döwründe türkmen boýlary toplandy we Oguzhanyň wesýetine eýerip, Gaýy hanyň neslinden bolan Osman Gazyny han saýladylar. Bu hekaýat 1440-njy ýyllarda öñe sürülipdir.

• **Bu pikir näme üçin orta atyldy?**

Emir Teýmirleň Osmanlyny ýeňliše duçar edenden soň, Ýyldyrym Baýezidiň ogullaryna öz hökümdarlygyny ykrar etdirdi.

Teýmirleňiň ogly Şahruh Osmanly soltany Myrat II-niň döwründe oña jüpbe (halat) ugradyp, öz hökümdarlygynyň ykrar edilmegini talap etdi. Çünkü Teýmirleň we onuň ogullary hakyky türkmen

bolandoň, özlerini Oguz hanyň neslinden saýardylar we baş hökümdarlygyň özlerine degişlidigini öñe sürerdiler. Bu pikire garşylyk bermek üçin «Oguznama» eposyny peýdalanan Myrat II özüniň teýmiriler hanedanyna garaşly däldigini görkezmek isledi.

«Oguznama» eposyna salgylanınan Myrat II Osman Gazynyň Oguz hanyň neslinden gelýändigi baradaky gipotezany oñlady.

Edil Ysmaýyl Hataýy Türkmeniň Osmanlylara garşy üstünligini görkezjek bolmagyň hatyrasyna, öz aňyrsyna- türkmendigine göz ýumup, şejeresiniň Hezreti Alydan (r.a) gaýdýandygyny öñe sürüsi ýaly, Soltan Myrat II-niň gaýy boýy baradaky düşünjesi hem Teýmirleňiň nesliniň gönüden-göni Oguz handan gelýändigi baradaky pikire garşy öñe surlen syýasy bähbitli pikirdir. Osmanly türkmenleri gaýy boýunuň tamgasyny Fatih Soltan Mämmet döwründe ulanmaga başladylar. Şol wagtdan başlap, ýygy-ýygydan şazadalara Oguz we Gorkut atlary dakylyp başlandy.

Osmanlynyň gaýy tiresinden gelip çykandygy jedelli meseledir. Munuň Osmanly hanedanlygyny beýgeltmek üçin orta atylan pikir bolmagy-da gaty mümkün.

Bir gezek Osman Gazy öz adyna hutba okatmak isläpdir. Şonda oña öz adyna hutba okatmak üçin Seljukly türkmen sultanyndan idin almagyň gerekdigini aýdýarlar. Osman Gazy özüniň Gök Alp hanyň neslindendigini we özüniň hiç kimden idin almaga borçly däldigini aýdýar.

Osman Gazynyň öz aýdanlaryna gulak gabartjak bolsak, onsa Gök Alp (han)yň neslinde gaýy diýen tire-de ýok.

Gök hanyň ogullary şulardyr:

1. Baýat;
2. Peçeneg;
3. Çowdur;
4. Çepni.

Osmanly, megerem, bolsa bolsa Çepnilerden bolmaly.

Osmanly döwletini guranlaryň başga türkmen taýpasydygyny orta atýanlar hem bar. Mysal üçin, siriýaly türkmen taryhcysy Sadun Köprüli Osmanly garageçili türkmen taýpasynyň gurandygyny ynamly taryhy maglumatlary orta atmak bilen subut edýär[1] Teýmirleňiň we onuň ogullarynyň özlerini hakyky türkmen

hasaplamaklary hem ýöne ýerden däl. Sadun Köprülä salgylansak, teýmiriler hanedanyndan hasaplanýan Muhammet Zahyreddin Babyr baýatlaryň bahadyrly tiresinden bolupdyr. Diýmek, dünýä taryhyň iň beýik harby serkerdeleriniň biri hasaplanýan Emir Teýmirleň hem bahadyrly türkmen tiresindendir.[2]

• **400 çadyr hekaýaty**

Osmanlynyň nädip döreýşine dogry göz ýetirmek üçin Altyn Orda döwletiniň taryhyna ser salmak gerek. Altyn Ordada iň sözi geçginli güýçli serkerde Nogaý handyr. Altyn Ordanyň hanlaryny Nogaý han dolandyrypdyr.

Berke hanyň hökümdarlygynyň ahyrky ýyllarynda Nogaý han Wizantiýa garşı Bulgar soýuzyny döretmek üçin Trakýa gidipdir. Nogaý han öz täsirliligin berkitmek üçin çaltlyk bilen günorta we demirgazyga ýaýylmaga çalyşýardy hem-de güýç toplaýardy.

Nogaý han Baty hanyň ölümünden soň 1287-nji ýylda Gypjak hanedanlygynyň arasynda agzybirligi we jebisligi üpjün etmäge özüne ýörite ygyýarlyk berlendigini öñe sürdi.

Nogaý han Bosfor bogazynyň töwereginde İlhanlylara garşı Altyn Ordanyň goldawyny alýan birnäçe türkmen begliklerini gurdurdy. Nogaýyň alyp barýan üstünlik harby operasiýalary birnäçe ýyllap dowam etdi we ähli garşydaşlaryny ýeňdi. Emma özi 1299-njy ýylda tagt ugrundaky dawalaryň pidasy boldy.

Nogaý bilen Toqtamyşyň arasynda Altyn Ordada häkimiyetiň başyna geçmek ugrunda tutaşan dawanyň 1299-njy ýylda Toqtamyşyň peýdasyna tamamlanmagy Osmanly türkmen döwletiniň gurulyşyny çaltlandyrdy.

Altyn Ordanyň goşun serkerdesi Nogaýyň Ulusyna garaşly 10.000 çadyrlyk türkmen hojalygy Sary Saltyk tarapyndan Wizantiýanyň töwereklerine ýerleşdirildi.

“Mundan beýlæk Babaýy-abdal derwüşleriň Balkanlardaky merkezi daýanç nokady boldy.

1299-njy ýylda Nogaý aradan çykanda, türkmenler howandaryny ýitirdiler”.

Nogaýyň özi musulman bolangoň, Sary Saltygyň aýdan-diýeni

bilen hereket edipdir.

On müň çadyrlyk türkmen topary soñ-soñlar gagauz (gök oguzlar) adyny alypdyr.

Osmanly türkmen döwletiniň gurulmagynda esasy rol oýnanlaryň biri-de Sary Saltygyň türkmenleri bolan Nogaý hanyň esgerleridi.

Osmanly türkmen döwletiniň gurulmagy üçin gerekli şertleri üpjün eden Nogaýdyr, gatnaşan güýç bolsa Sary Saltykdyr Şeýh Edebaly ýaly onlarça derwüşdir.

Şeýle-de Karesi ogullary türkmen begligini guranlaram Nogaýyň esgerleridir.

[1] Sadun Köprüli «Osmanly imperiýasyny guran garagecili türkmen taýpasy, oýmagydyr», maglumat üçin seret:

http://www.kitapcy.ga/news/gozum_gozlerine_dusse/2019-04-07-6406

[2] Sadun Köprüli «Beýik türkmen oýmak-tirelerinden – baýat boýundan bahadırly tiresi», maglumat üçin seret:

http://www.kitapcy.ga/news/buyuk_turkmen_oymak_asiretlerinden_bayat_boyundan_bahadirli_asireti/2019-06-05-7249

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandı. Taryhy makalalar